

II. ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN VE BMMM'NDE TEMSİL EDİLEN SİYASİ FIRKALAR VE SİYASAL OLAYLAR

Halk Fırkası'nın Kuruluşu

Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararının alınması üzerine daha çok Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup) temsilcilerinin seçildiği yeni seçimler sonunda, II.TBMM, 1923 yılı Ağustosunda çalışmalarına başladı. Bundan yaklaşık bir ay sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 'Halk Fırkası' adıyla siyasi bir parti haline getirildi (9 Eylül 1923). Bu konudaki görüşünü Atatürk, 7 Şubat 1923'te Balıkesir Paşa Camii'nde halka hitaben yaptığı konuşmasında, siyasi fırkaların gerekliliğinden ve Türkiye'deki halktan bahsederek halkçılık temeline dayalı bir fırkanın kurulması üzerinde durmuş ve Halk Fırkası hakkında sorulan bir soruya: *"Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir...Halk Fırkası halkımıza terbiye-i siyasiye vermek için bir mektep olacaktır..."* cevabını vererek 'Halk Fırkası' adıyla bir parti kurmak niyetinde olduğunu belirtmiştir.

Aynı konu ile ilgili olarak Atatürk Nutuk'ta şunları anlatmaktadır: "Muhterem Efendiler, her yerde siyasi fırka teşkili hakkında da halk ile uzun hasbihallerde bulundum. 7 Kanunuevvel(Aralık) 1922 tarihinde Ankara matbuatı vasıtasıyla halkçılık esasına müstenit ve "Halk Fırkası" namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetinde olduğumu beyan ederek bu fırkanın nasıl bir program takibetmesi lazım geleceği hakkında bilcümle vatanperveranın, erbabı ilmü fennin müzaheret ve müşareketine müracaat etmişim...Nihayet 8 Nisan 1923 tarihinde, noktai nazarlarım dokuz umde halinde tesbit ettim...Bu program fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur...". Atatürk'ün yayınladığı bu programda özetle; hakimiyetin millete ait olduğu, TBMM dışında hiçbir makamın milletin kaderine hakim olamayacağı, her türlü kanunun hakimiyeti milliye esası çerçevesinde çıkarılacağı, saltanatın kaldırılması kararının değişmeyeceği, mahkemelerin ıslah edileceği, ekonomi alanında yeni kararların alınacağı ve barışın ise ancak milli, ekonomik ve idari bağımsızlığın sağlanması şartıyla korunabileceği görüşleri vurgulanmaktadır ve bu ilkelerin Fırka'nın kurulmasına zemin hazırladığı belirtilmektedir.

Muhalefetin Ortaya Çıkması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması

Milli Mücadele hareketinin kazanılmasından sonra meydana gelen gelişmeler Meclis'te Atatürk'ün bazı arkadaşları arasında görüş ayrılıklarına, dolayısıyla tepkilere yol açmıştı. Bu ayrılıklar Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na karşı muhalefet hareketini doğurdu. Bu hareketin doğmasına yol açan son gelişme ise cumhuriyetin ilanı konusuydu. Atatürk'ün en yakın arkadaşları cumhuriyete ve demokrasiye karşı olmadıklarını ancak cumhuriyetin ilanının bir oldu-bittiye getirildiğini belirterek, ilan ediliş tarzına karşı çıkarlar. M. Kemal Paşa'nın Nutuk'ta da anlattığı gibi, kendisi Cumhuriyet'in ilanı için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri belirledikten sonra bu iş için Çankaya'ya

davet ettiği arkadaşlarını görevlendirirken, aynı fikri paylaşmadığına inandığı diğer arkadaşlarına haber vermemiştir. Gerçekten de Rauf Bey basına yaptığı açıklamalarda Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiğini ve asıl önemli olan meselenin rejimin adının değil, içeriğinin olduğudur. Bu konuda Meclis'te tartışmalar olur. Bu tartışmalarda Rauf Bey cumhuriyetten başka bir idareye taraftar olmadığını belirtmesine rağmen M. Kemal Paşa Rauf Bey'in bu sözlerini samimi ve ciddi bulmadığını vurgular. Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü sonrasında ortaya çıkan sürtüşmelerin devam ettiği bir sırada M. Kemal Paşa muhalefeti yakından takip ettiği için ordu ile siyasetin birbirinden ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Daha önce Anayasa ve Seçim Kanunu'na göre askerlik ile milletvekilliği bir kişinin şahsında birleşebiliyordu. Bundan dolayı pek çok önemli komutan aynı zamanda milletvekili idi. Bu durumun önüne geçmek için alınan karardan sonra ordu komutanlarından Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ordudan ayrılarak milletvekilliğini tercih ettiler.

Bu gelişmeden sonra Milli Mücadele döneminde M. Kemal Paşa'nın yakınında yer alan ve onu destekleyen Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) gibi önemli komutan ve şahsiyetler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurdular. Başkanlığını Kazım Karabekir'in yaptığı Fırka'nın genel sekreteri ise Ali Fuat Paşa'ydı. Bazı eski ittihatçıları da bünyesinde toplayan yeni partinin programı Esaslar, İç Politika, Ekonomi, Maliye, Maarif Politikası ve Sosyal politika görüşlerini ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştı. Programda ekonomi ve maliyeye ağırlık verildiği görülmektedir. Genel esasların yer aldığı ilk bölümde özetle şu hususlara ağırlık veriyordu:

"Madde 1-Türkiye Devleti'nin halkın hakimiyetine dayanan bir cumhuriyet olduğu.

Madde 2- Fırkanın Hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hakimiyeti (Demokrasi) esasına dayandığı.

Madde 3- Çıkarılacak kanunlarda halkın ihtiyacının, menfaatinin, eğiliminin, çağın gereğinin ve adalet prensiplerinin göz önünde bulundurulacağı.

Madde 4- Fırkanın genel hürriyetlere şiddetle taraftar olduğu.

Madde 5- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun millettten izinsiz tadil edilemeyeceği.

Madde 6- Fırkanın fikirlere ve dini inançlara saygılı oldu-ğu..."

Görüldüğü gibi yeni partiyi kuranlar halk egemenliğine ve Cumhuriyet yönetimine olan bağlılıklarını vurgularlar ve toplumu çağdaşlaştıracak değişikliklerin birdenbire değil, zamanla kendiliğinden gerçekleşeceğini iddia ederler. Cumhuriyet Halk Fırkası'na nazaran daha liberal ve demokrat görüşleri benimsediklerini, dolayısıyla dini inanç ve fikirlere saygılı olduklarını ifade ederler. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiğini savunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) temsilcileri muhalefetsiz bir sistemin otoriterliğe kayacağı endişesini taşıdıkları için böyle bir harekete giriştiklerini belirtirler. En çok üzerinde durdukları sorunlardan biri cumhurbaşkanıyla ilişkileriydi. Halkın nazarındaki itibarından dolayı M. Kemal Paşa'yı karşılarına almak istemeyen Terakkiperver Fırkası mensupları onun tarafsız olarak muhalefeti benimsemesi halinde başarılı olabileceklerine inanıyorlardı.

Kısa sürede teşkilatlanmaya başlayan parti, rejime ve inkılâplara karşı olan grupların sızdığı bir konuma gelir. İktidara karşı eleştirilerin artması üzerine İsmet Paşa (İnönü)'nin yerine daha ılımlı kişiliğiyle bilinen Fethi (Okyar) Bey

Başbakanlığa getirildi. Ancak kısa bir süre sonra doğuda meydana gelen Şeyh Sait isyanı gelişmelerin seyrini değiştirdi.

İsyan sonrasında, programındaki “fırkamız itikad-ı diniyeye ve fıkrıyeye hürmetkardır” maddesinden dolayı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, isyandan sorumlu tutularak 5 Haziran 1925'te kapatıldı.

Şeyh Sait İsyanı ve Sonuçları

İç politikada iktidar muhalefet çekişmesinin sürdüğü sırada 13 Şubat 1925'te doğuda Genç ilinin Pıran köyünde başlayıp kısa sürede bölgeye yayılan bir isyan patlak verdi. Şeyh Sait İsyanı olarak bilinen bu isyanın çıkış sebepleri üzerinde farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birisi, söz konusu isyan gerçekleştirilen inkılâplara tepki gösteren çevrelerin başlattığı bir 'karşı ihtilal' hareketidir. Medreselerin kapatılmasına ve halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkan çevrelerin, saltanat ve hilafeti geri getirmek amacıyla başlattıkları bir isyandır.

Bu konudaki bir başka görüş ise, Şeyh Sait'in Kürt kimliğinden dolayı bu hareketin dini değil, aslında siyasi ayrılıkçı bir hareket olduğu iddiasıdır. O sırada Lozan'da halledilemeyen Musul meselesinden dolayı İngilizlerle sürdürülen görüşmeler esnasında Musul'u Türkiye'den almak isteyen İngilizlerin, isyancıları destekleyerek bölgede bir Kürt meselesi çıkarmak istemelerinin de payı vardır. Böylece, İngilizler Türk hükümetini zayıflatarak, Musul meselesini kendi lehlerine çözümlenmek istemektedirler. Çok zayıf bir ihtimal olarak görülmekle beraber, yeni devletin bütün yetkileri elinde toplamak isteyen bir politika izlemesinden dolayı, bölgedeki aşiret yapısının kaldırılması girişimleri yüzünden, Şeyh Sait'in nüfuzunu kaybetme tehlikesine karşı ayaklandığı iddiası da ileri sürülen görüşler arasındadır.

Özetle bu isyanın çıkmasında tek sebepten bahsetmek doğru değildir. Dolayısıyla bütün faktörlerin etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak, en yaygın kanaat, yeni rejime karşı duyulan memnuniyetsizlikten dolayı oluşan tepkidir.

İsyanın patlak vermesi üzerine dönemin Başbakanı Fethi (Okyar) Bey, olayı olağan görerek örfi idare ile bastırılabilirliği fikrini savunurken; İsmet Paşa ve bazı radikal arkadaşları bu hareketi inkılâplara tepki olarak değerlendirerek, çok sert tedbirlerle bastırılmasını isterler. M. Kemal Paşa'nın ikinci görüşü benimsemesi üzerine Fethi Bey görevden ayrılır. Yeni hükümeti kurma görevi İsmet Paşa'ya verilir. İsmet Paşa'nın hükümeti kurmasından sonra ilk olarak Takrir-i Sükun Kanunu'nu çıkarır. 4 Mart 1925 tarihinde iki yıllığına çıkartılan Kanun'a göre, ülkedeki isyanları bastırmak için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararlaştırılır. Bu amaçla biri Ankara'da diğeri ise isyan bölgesinde olmak üzere iki istiklal mahkemesi kurulur. Bu arada Yaklaşık iki ay süren askeri harekât sonucunda isyan bastırılır. Başta Şeyh Sait olmak üzere isyancılar idamla yargılanarak cezalandırılırlar..Yargılama esnasında Şeyh Sait'in verdiği ifadelerle bakılırsa, isyanın siyasî boyutu yoktur. Yani, isyancıların gayesi Kürt Devleti kurmak değildir. Medreselerin kapatılmasına ve halifeliğin kaldırılmasına yönelik dinî bir tepkiden ibarettir.

Bu gelişmenin yanı sıra isyanın çıkmasında etkileri görülen çevrelere karşı sert önlemler alındı. İsyan sonrasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, isyandan sorumlu tutularak 5 Haziran 1925'te kapatıldı. Ayrıca basına sansür getirilerek, İstanbul'da yayınlanan Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Aydınlık, Son Telgraf, Tanin ve Sebülreşad gibi bazı muhalif gazete ve dergiler kapatıldı ve gazeteciler tutuklandı. Yine, isyan sonrası iç politikaya ağırlık verilerek laikleşme yolunda yeni adımlar atıldı. Bu amaçla çeşitli çevrelerce istismar edilen tekke, zaviye ve türbeler kapatılarak; şeyhlik ve dervişlik gibi ünvanlar yasaklandı. Daha da önemlisi Takrir-i Sükun Kanunu'nun getirdiği ortamdan yararlanılarak Türk aile yapısında değişiklikler meydana getiren Türk Medeni Kanunu bu dönemde kabul edildi (17 Şubat 1926).

Bu gelişme sonuç olarak kısaca, dönemin hükümetini oldukça meşgul etmiştir. Henüz, yeni devlet eskinin yaralarını sarıp modern bir toplum oluşturmak için

çaba sarf ederken böyle bir isyanın çıkması bazı sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Her şeyden önce rejim sertleşmiş ve demokrasinin yerleşmesi gecikmiştir. Bu arada Musul kaybedilmiş ve 1930'daki Serbest Fırka deneyimine kadar tek parti yönetimi devam etmiştir...

İzmir Suikasti Girişimi

Şeyh Sait ayaklanmasını takip eden dönemde inkılâplar karşısındaki unsurların sindirilmesi için sertlik politikasına devam olundu. Bu sırada yapılan İnkılâpları halka anlatmak amacıyla 1926 baharında yurt gezilerine çıkmayı planlayan Atatürk, programa göre Balıkesir üzerinden 17 Haziran'da İzmir'e gidecekti. Aynı günlerde muhalefetle iktidar arasındaki sürtüşme ve kırınglık da devam ediyordu. İzmir suikastı böyle bir ortamda meydana geldi. Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi adında kişiler M. Kemal'e suikast düzenlemeyi amaçlıyorlardı. Bunların yanı sıra suikasta katılanlar arasında Sarı Efe Edip, Miralay Arif (Ayıcı, Eskişehir milletvekili ve Atatürk'le Samsun'a çıkanlardan), Şükrü (Eski ittihatçı, Milli Eğitim Bakanı, İzmit milletvekili), Abidin (Saruhan milletvekili), Rasim (Veteriner Albay, emekli), Cavit (Eski maliye bakanı, ittihatçı), Abdülkadir (eski Ankara valisi), İsmail Canbolat (eski ittihatçı) ve Hilmi (Ardahan milletvekili) gibi kişilerin de isimleri geçmektedir. Gazi'ye karşı suikast tertip eden Ziya Hurşit ve arkadaşlarına Giritli Şevki yardım ederek onları suikasttan sonra Yunan adalarına kaçıracaktı. Ancak ziyaretin bir gün gecikmesinden şüphelenen Giritli Şevki'nin meseleyi yetkililere haber vermesi ile olay ortaya çıktı. Suikastın ortaya çıkması üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi Heyeti İzmir'e gelerek olaya el koydu. Olay ile ilgisi olduğu düşünülen kişiler birer birer yakalanarak tutuklandılar. Bunlar arasında, İttihat ve Terakki üyesi olan kişilerle, TPCF'na mensup kişiler de vardır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre suikastın arkasında TPCF vardır ve "bu suikast birkaç kişinin tertip eseri değil" "muhaliflerin devrim ve cumhuriyet aleyhine giriştikleri büyük bir ihanet eseri"dir. Dolayısıyla TPCF mensuplarını tutuklamak gerekmektedir. Hatta eski İttihatçıların TPCF ile örgütlendiklerini ve bir darbe ile iktidara gelmek istediklerini, suikastı de bu nedenle planladıklarını düşünmektedir. İsmet Paşa'nın böyle düşünmemesine rağmen Kazım Karabekir Paşa TPCF Başkanı olarak Ankara'da tutuklanır ve duruşmaların başladığı 26 Haziran 1926 sabahı İzmir'e getirilir. Aynı gün yine aynı partiden İstanbul'dan Refet Bele, Cafer Tayyar, Ali Fuat Cebesoy, İttihatçılardan eski Maliye Bakanı Cavit Bey ve arkadaşları İzmir'e yargılanmak üzere getirilirler.

Suikastla ilgisi görülen İttihatçıların gayesinin daha önce feshettikleri İttihat ve Terakki Fırkası'nı yeniden dirilterek iktidara gelmek istedikleri ve bu amaçla gizli toplantılar yaptıkları iddia edilmektedir.

Bu değerlendirmelerden sonra yapılan sorgulamalar sonunda suçlular cezalandırılır. Olayla doğrudan ilgisi olan Ziya Hurşit ve yardımcıları ile ittihatçılardan eski maliye bakanı Cavit Bey, Dr. Bahaettin Şakir, Ayıcı Arif, Kara Kemal gibi kişiler idam cezasına çarptırılırlar. Rauf ve Dr. Adnan Beyler on yıl

küreğe mahkum edilir. Bazı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile ittihatçıların olay ile ilgileri olduğu iddiasıyla haklarında yapılan soruşturmalar sonucu Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy vb. kişiler suçsuz bulunarak serbest bırakılır. Bazı ittihatçılar ise tutuklanır. İttihat ve Terakki'nin Türk siyasi hayatından silinmesini sağlayan bir dizi idam gerçekleştirilir. İttihatçıların, Birinci TBMM'ndeki II. Grup üyelerinin ve TPCF mensuplarının sorumlu tutulduğu bu suikasttan sonra muhalefet etkisizleştirilerek, ittihatçılar ortadan kaldırılmış ve bir müddet daha tek parti idaresine devam edilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması

1929 yılında Amerika'da başlayarak dünyaya yayılan (işsizlik ve enflasyonun arttığı) genel ekonomik buhran Türkiye'yi de etkiledi. Diğer taraftan Halkta Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve yürüttüğü politikaya karşı bir memnuniyetsizlik gözle görülür hale gelmişti. Bu durum üzerine M. Kemal Paşa Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı muhalefet görevini yürütecek olan bir başka "fırka"nın kurulmasını istedi. Böyle bir fırkanın kurulmasında güdülen amaçlar arasında, halkta birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti hem kusurlarını ve eksikliklerini düzeltmeye, hem de ekonomik duruma yeni çareler aramaya yöneltecek bir sistemin yaratılmasına sevk etme düşüncesi de vardı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın batı tarzında demokratik rejimi benimsemiş olması ve kendisinden sonra ortaya çıkabilecek anti-demokratik gelişmelere meydan vermemek isteği de etkili olmuştur.

Bu çerçevede bizzat M. Kemal Paşa'nın teklifi ve isteği üzerine o sırada Paris Büyükelçiliği'nde görevli bulunan Fethi Bey partiyi kurmakla görevlendirildi. Bu iş için Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e hitaben yazdığı bir mektubunda, gençliğinden beri, dürüst fertlerin ve siyasi partilerin, Meclis içinde veya millet önünde, memleket hayrına olarak, fikirlerini serbestçe açıklayıp tartıştıkları bir sisteme taraftar olduğunu bu sebeple laik prensiplere dayanan yeni bir siyasi partinin Meclis'te yer alıp memleket meselelerini serbestçe tartışmasını Cumhuriyetin temellerinden biri olarak gördüğünü belirtmekteydi. Fethi Okyar hatıralarını anlattığı "Üç Devirde Bir Adam" adlı kitabında ise dönemin TBMM Başkanı Kazım Özalp'in Yalova'da M. Kemal Paşa'nın yanında şunları söylediğini belirtmektedir:

"... Bir muhalefet lazımdır. Bir çok arkadaşlar Mecliste söz söyleyemediklerinden şikayet ediyorlar. Geçenlerde Viyana'da bulunduğum zaman, Neue freie Press Gazetesi benden mülakat istemiş ve "-Türkiye'de kaç siyasi parti vardır?" sorusunu sormuştu. "-Bizde yalnız bir fırka vardır" cevabını verdim. Gazeteci hayret etti: "-Hükümet işleri sadece bir fırka ile nasıl kontrol edilebilir. O halde sizde parlamento murakabesi de yok demektir" dedi. Kendisini tatmin için bizdeki sistemi izah edip, "-Hayır, bizde murakabe vardır, fakat bizim kendimize mahsus tarzımız vardır. Biz hükümeti fırkada ve encümenlerde kontrol ederiz. Böylelikle de ülkemizde, çok fırkaların varlığından kopup gelen sakıncaların tesirlerini önledik." dedim. Gazeteci ertesi günü söylediklerimi aynen yazmakla beraber -kendi tabiriyle- "-Şu budalaya bakın: Avrupa'nın ortasında bize Parlamento dersi vermeye gelmiş" mealinde bir de fıkra ilave etmişti. Hakikaten bizim meclisin vaziyetini izah etmek güçtür. Fakat bu muhalefeti Fırka dahilinde

yapmakla başlamak daha uygun olmaz mı? Bir müddet bu suretle devam ettikten sonra ileride fırkalar da teşekkül edebilir.”. Okyar, anılarında devamla Atatürk’ün CHF’nin yanısıra kendisinin yeni bir parti kurması isteğine karşılık, “Sizin her iki fırkaya eşit muamele ve eşit yardımda bulunmanızı isterim. Ancak bu şartlarla fırkanın kurulmasına teşebbüs edebilirim” dedikten sonra Atatürk’ün kendisine “size kırk elli arkadaş verebilirim” sözlerine de yüz yirmi milletvekili istediğini ancak İsmet (İnönü) Paşa’nın bu sayıya karşı çıkması üzerine de yetmiş milletvekilinde anlaşıldığını anılarından bize aktarmaktadır. Bu görüşmelerden sonra 12 Ağustos 1930 günü parti resmen kuruldu.

SCF’nin programı liberalizme kaçan bazı prensiplerden ibaretti. Yayımladıkları programlarında Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve Laik esaslara bağlı olduklarını, Anayasa’daki hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olduğunu, vergi adaletsizliğinin giderileceğini, dış politikada ise bütün devletlerle dostluk ve işbirliğinden yana olduklarını belirtmekteydiler.

Teşkilâtını genişletmeye çalışan yeni partinin etrafında çok sayıda muhalif gruplar toplandı. Bunlar çeşitli toplantı ve gösterilerde kendini gösteriyorlardı. Fethi Bey partisinin teşkilatını açmak üzere İzmir’e gittiği sırada binlerce kişilik bir grup tarafından karşılanması ve bundan yaklaşık bir ay sonra (Ekim’de) ülke çapında yapılan Belediye seçimlerinde SCF gibi yeni kurulan bir parti için büyük sayılabilecek bir başarıyı göstermesi iktidar kanadında rahatsızlık uyandırıyor. Bütün bu olanlar yeni partinin iktidara karşı eleştirilerini arttırmasına yol açıyordu. Bunun doğal bir sonucu olarak da CHF ile SCF arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa başlangıçta sergilemiş olduğu tarafsızlık politikasından vazgeçme eğilimine girmişti. Atatürk bu konudaki tavrını, Yunus Nadi’nin 9 Eylül 1930 tarihini taşıyan mektubunda ileri sürdüğü başka fırkaların M. Kemal Paşa’yı etkileri altına almaya çalıştıkları şeklindeki iddialarına karşılık olarak 10 Eylül’de verdiği cevapta : *“Ben Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Umumi Reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden doğmuştur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz.”.* sözleri ile açıkça ortaya koydu.

Bu gelişmeler Fethi Okyar’ı bu koşullarda bir muhalefet partisinin yaşayamayacağı inancına yöneltmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya kalmamak için partisini feshetme durumunda kalmış ve 17 Kasım 1930’da partinin fesih kararını ilgili bakanlığa iletmiştir. Üç ay gibi kısa bir süre varlığını sürdüren SCF denemesinin başarısızlığa uğraması sonucu Türkiye’de 1945 yılına kadar başka bir siyasi parti kurulmadı. Ancak tek partinin olduğu bu dönemde Faşist idarenin bulunduğu İtalya ve Almanya’da olduğu gibi diktatörlüğe gidilmediği, bu yöndeki girişimlerin ise Atatürk tarafından engellendiği görülür.

Menemen Olayı

Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 23 Aralık 1930 tarihinde, Manisa’nın bir köyünden geldikleri sanılan altı kişinin Menemen’e gelerek şeriat istemeleri ile olay patlak verir. Olayın duyulması üzerine bölgeye gelerek kendilerine engel olmak isteyen Asteğmen Kubilay ile Hasan ve Şevki adındaki iki bekçi isyancılar tarafından öldürülürler. Sıkıyönetimin ilan edildiği

bölgeye daha sonra askeri birliklerin gelmesiyle isyancılardan üçü vurulur diğerleri de yakalanırlar.

İçlerinden Derviş Mehmet isimli kişinin mehdilik iddiasıyla başlayan olay bastırıldıktan sonra olayın boyutlarını tespit etmek maksadıyla olayla uzaktan yakından ilgisi görülenler hakkında kovuşturmaya geçilmiştir. Bu çerçevede aralarında bölgedeki Nakşibendi tarikatının önemli isimlerinden olan Esat Efendinin de bulunduğu bazı kişiler gözaltına alınır. Bu olay, altı kişinin başlattığı bir olay olmayıp arkasında başka güçlerin varlığından şüphe edilmesinden dolayı çok yönlü araştırılmıştır. Olayın duyulması üzerine Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa orduya gönderdiği başsağlığı mektubunda: “... *Büyük ordunun genç subayı ve Cumhuriyetin ülkücü öğretmenler topluluğunun değerli üyesi Kubilay'ın temiz kanı ile Cumhuriyet yaşama yeteneğini tazelemiş ve güçlenmiş olacaktır*” sözleri ile olaydan duyduğu üzüntüyü ortaya koyar. Fahrettin Altay anılarında, olayın duyulması üzerine Çankaya’da yapılan bir toplantıda M. Kemal Paşa’nın olayın siyasal kaynaklarının araştırılmasını, isyancılara karşı sert davranılmasını ve gerekli işlemin yapılmasını istemiştir.

İsyanın bastırılmasından sonra Suçlular Menemen Divan-ı Harbi örfisince ölüme mahkum edilen 34 kişinin idam edildiği olayda 41 kişi de çeşitli sürelerde hapse mahkum edilir (4 Şubat 1931). İsyanın bastırılmasından sonra bölgedeki sıkıyönetim kaldırılır (26 Şubat 1931).

Bu Bölümle İlgili Okuma Kitapları ve Makaleler:

- Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, İstanbul 1960.
Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara 1981
Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, İstanbul 1952
Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul 1984
Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Türkçesi:Gül Çağalı Güven, İstanbul 1992
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 1984.
Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Ankara 1968
Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, İstanbul 1955
Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara 1992.
Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri (1923-1927)**, 2.cilt, Ankara 1982
A. Turan Alkan, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1993
Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1971
Uğur Mumcu, **Gazi Paşa’ya Suikast**, İstanbul 1993
Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt III, İstanbul 989
Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul (?)
Çetkin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982.
Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, İstanbul 1980
Kemal Üstün, **Menemen Olayı ve Kubilay**, İstanbul.